

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pòli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 40 kr., za pol leta 1 fl. 50 kr., za četert leta 55 kr.; pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 40, za pol leta 2 fl. 20 kr., za četert leta 1 fl. 10 kr.

V Ljubljani v sredo 10. februarija 1858.

Gospodarske skušnje.

Nove skušnje z gnojem.

Po naznanilu prof. Völker-a v časniku kralj. gospodarske družbe londonske.

1. Ravno izkidani (frišni) gnoj ima še prav malo prostega amoniaka (to je, tiste soli, ktera nam pri gnoji v nos udari).

2. Gnjilec ravno izkidanega gnoja se nahaja posebno v neraztopljivih gnjilčnih rečeh.

3. Raztopljivi organiški in minerališki gnojni deli gnojé in zboljšajo veliko bolj zemljo, kakor pa neraztopljivi, to je, taki, ki se razkrojiti ne dajo; zato mora pa kmetovavec posebno skerb imeti, da se mu ne bodo proti živinska scavnica in druge hlevne tekočine pogubljemale; zato je treba, da je jama za gnoj tako narejena, da nikjer gnojnice skozi ne puša.

4. Dvorišni gnoj, če tudi ravno izkidan, ima dovelj fosforo-kislega apna v sebi, ktero se beržeje razkroji, kakor se je do sedaj mislilo.

5. Konjska, kravja in svinska scavnica nimajo veliko fosforo-kislega apna v sebi, temveč ga ima pa gnojnica, ki se kakor lužnica iz gnojnišč oceja, in ktera je neizrečeno koristen gnoj in veliko tečniša kakor scavnica naše domače živine; kmetovavec bi tedaj mogel posebno skrbeti, da bi se mu po nemarnem ne razlivala drugot kakor po njivi ali po travniku! (Škoda! da ravno v tem je nemarnost največja!)

6. Da se ta gnojnica ne razliva in spod gnojnega kupa ne oceja, je najbolje, če se gnoj prec, ko je izkidan iz hlevov, na polje ali na travnike izpelje.

7. Na zemlji, ktera je kolikaj ilovnata, se kmetu ni treba bati, da bi mu omenjeni neprecenljivi in plodni deli gnojnice v zgubo šli, čeravno ne more na njivo napeljanega gnojá berž podorati. Frišni, če tudi dobro strohnjeni gnoj nima prostega amoniaka v sebi; in ker gnoj neha vreti in potem tudi amoniak ne puhti iz njega, se ni bati, da bi po raztrošenji gnoja po njivi ali travniku se pogubili gnojni deli.

Ker tedaj vsaka le nekoliko ilovnata zemlja veliko veliko gnojnih delov poserka in v sebi obderži, zato se pa tudi nič solnih in razdrobljenih organiških delov ne pogubi, naj še tako dež na gnoj nateplje. Vendar le do zdaj še ni popolnoma dokazano, ali je boljše, da se raztrošeni gnoj podorje, ali da se pusti raztrošen delj časa na njivi ležati, da ga dež dobro v zemljo utepe.

8. Tudi v dobro strohnjenem gnoji je malo prostega amoniaka, vselej pa vendar več razdrobljivih organiških in solnih reči, kakor v frišnem gnoji.

9. Sperhnjeni gnoj ima več gnjilca v sebi kakor ravno izkidani (frišni).

10. Zato je sognjiti in podelani gnoj več vreden od frišnega.

11. Kadar gnoj vrè, zbeži veliko organiških delov frišnega gnoja, kakor na priliko ogelno-kisline in drugih gazov več v zrak.

12. Pri skerbno obdelanem vrenji se ne izhlapi veliko gnjilca in solno-kislih drobcov iz gnoja.

13. Med vrenjem se napravlja gnjilovica (črna zemlja) in druge organiške kisline in pa mavec (gips), kteri veže in zadržuje po razkrojenji gnjilčnih delov napravljeni amoniak, ki bi sicer zbežal.

14. Med vrenjem gnoja je fosforo-kislo apno bolj raztopljivo kakor v frišnem gnoji.

15. Iz gnojnih kupov, ki se radi unamejo v sredi kupa, amoniak večidel izhlapi in pobegne, v zvunanjih in merzlih legah pa ostane.

16. Iz poveršine gnojnega kupa, če je le dobro potlačen, amoniak ne bo izginil; ako se pa kup razmeče, se ga dovelj pogubi; torej gré kmetovavcom svetovati, da ne razkidajo kupa večkrat, ako ga razkidati ni potreba.

17. Če gnoj pustiš dolgo časa vreti, boš imel pri njem gotovo več zgube kakor koristi.

18. Če delj časa gnoj na kupu leži, kjer ga dež izpéra in sonce prepeka, slabiji bo, posebno pa če je na veternem kraju.

19. Sam veter pa gnoju tolike škode ne prizadene, akoravno ga sapa od vseh strani prepihuje, kakor dež, ki ga na kupu moči in mu amoniakaste soli in raztopljive gnjilčne, organiške, pa tudi rudninske drobce izpira.

20. Če gospodar poskerbí, da mu dež gnojnega kupa ne izpira, ali ga pa le po malem napaja, mu ne bo veliko amoniaka izhlapelo, in solnih delov izferčalo; če pa močno na kup dežuje, posebno če ga večkrat hude plohe zadenejo, zgubi dovelj amoniaka, odvezljivih organiških delov, fosforo-kisline in lugaste soli, gnojna cena se zmanjša v kratkem času in gnoj bo veliko lahkeji.

21. Dobro pretrohnjenemu gnoju škoduje dež veliko več kakor frišnemu.

22. Da prav po domače rečemo: če bolj je gnoj pod streho, bolji je.

23. Če se v hlevih živini na debelo nastilja, ne dobí frišni gnoj dovelj mokrote, da bi mogel čversto vreti; če tedaj takega spraviš pod streho, se mora od časa do časa z vodo, ali pa kar je še boljše, z lužnico polivati.

Kjer se za napravo gnoja veliko stelje potрати, in ne poskerbí, da ima gnoj v gnojnišnici dovelj mokrote, tam ni dobro čez gnojnišnico strehe napravljati. Ondi pa, kjer ljudem stelje primanjkuje tako, da stelja mokroto živalskih ognjuskov komaj poserka, bo streha čez gnojnišče res prav koristna.

24. Najslabejši gnoj je tisti, ki se od žival na prostih krajih dobiva, iz ktere se dosti dragih plodnih reči v kratkem času pogubi, in sicer v enem letu okoli dveh tretjin, in po tem takem le ena tretjina v gnoji ostane, ktere lastnost je pa tudi slabija, kakor una enake teže frišnega gnoja.

Od hripke ali kihavice kaj.

Že več časa vse kiha in kreha in kašlja; pa srečen ta, ktere ne položi bolezen popolnoma v posteljo, ker ga začne mraz tresti, vročina kuhati, glava boleti, celi

život obnemore, kakor da bi bil stepen i. t. d. Včasih se hripavnemu pljuča unamejo, otroke božjast popada itd.

Kaj je to bolezen to zimo v naše kraje prineslo in zakaj je tudi drugod zlo razširjena, nobeden ne vé. Tukaj je, in varovati se je treba, da ji ne zapadeš po nečimernem prehlajenji, če bi ji bil morebiti brez tega ušel. —

Večidel hripka ni nevarna, vendar bolezniki nikoli ne zanemari! Marsiktereja je že spravila pod zemljo.

Poglavitne zdravila so, da se na gorkem deržiš, merzlega ne piješ, se močnih (vinskih) jedil in pijač varuješ; kakor hitro te mrazi, se v posteljo vležeš in dobro spotiš popivši skledico gorkega bezgovega čaja (tê-a), kteremu se s pridom pridene bezgovega soka (zôlna). Za navadno pijačo se prileže voda lipovega cvetja ali pa ječmenova. Če te kašelj nadlegova, je dobra mandeljnova voda, ktera se naredi iz kakih 12 sladkih mandeljnov na poliču vode in se zavolj podobe z mlekom navadno mandeljnovno mleko imenuje. Če človeka v persih bode, pomaga včasih goršična (ženofova) moka, v gost sok podelana s toplo vodo, in položena na kožo tistega mesta, kteri boli, tako dolgo, da zlo peče in naredi rudečo liso; namesto tega obliza tudi hren dobro stori. — Če pa so bodljaji huji in sploh vročina huda, pošlji po zdravnika, da sam ne zanemariš bolezni.

Slovenski jezik in slovenski narod.

Spisal Valentin Vodnik.

(Dalje.)

V gradiši se je ta mestija začela Luba ali Lublana imenovati, ker je na lepim inu lubim kraji, per vodi inu per poli ležijoča. Dolenci še dan današnji v več krajih pravijo Lublena, ne Lublana, de si lih je Lublana tudi prav, od besede: lublam, to je, za lubo rad imam.

Od lubiga prebivanja pride več imen, kakor postavim: Lubel, Lubno, Luben na Štajerskim, Lublin na Polskim, Lublinic v Silezii.

Mesto Krajn je bilo od Rimcov imenovano: Santikum; tukaj so knezi cele Krajne sedež imeli, zatoraj so mu Krajnci s posebno zastopnostjo ime Krajn dali, inu je bilo terdno obzidano, tudi od obeh visokih bregov, Kokre inu Save pred sovražnikom varno.

Slovenci so tudi na Štajerskim terden grad imeli, kateri se noter do danes imenuje slovenji Gradec; za razločik od ene druge terdnjave per reki Mura, to je: nemški Gradec, kateriga je nemški cesar Karl Véliki zidal.

Majnsi gradove inu taborje so v več krajih imeli, kakor tudi straže zuper sovražnike, od kodar se vas Stražiše pravi, ker tam so čuvaji inu straže stali, de bi za zgornjo deželo inu mesto Krajn čule.

Zvunaj Krajnskiga je dosti slovenskih imen, kar pomeni, de še tam Slovenci prebivajo, al de so nekidaj prebivali; take imena so: Gorica, Oglej, Lipica (Leipzig).

Vseh krajev ni mogoče razločiti, od kod imajo svoje imena; nekatere so od Nemcov prevernjene, nekatere imajo stare slovenske imena, katere se zde ne zastopijo, zvunaj le od taistih, kateri se na slovenskiga jezika nauk s pridam podado.

Dan današnji je dosti nezastopnosti v krajnskem jeziku le zato, ker ne vemo, zakaj so nekidaj kraje s takim imenom imenovali, kakoršno sedaj imajo. Kateri bode dobro pregledal slovensko navado, bode najdel, de nikol niso Slovenci brez nič imena krajem, hribam inu vodam perkladali; ampak vse imena kako lastnost pomenijo, katero ta ali uni kraj ima.

Kateri bi rad krajnskikh imen pomenik zvedel, more na moškovitarskiga jezika znanje se podat. Krajnski jezik

je moškovitarskimu narbolj podoben; bolj, kakor vsem drugim slovenskim izrekam. Moškovitariji so dosti besedi ohranili, katere so se per nas pozabile inu iz navade peršle.

Stari bukviški jezik ima veliko podobnost s našim krajnskim. Bukviški se taisti imenuje, v katerim so bukve od nekidaj pisane. Čerke niso latinske, ampak cirilske inu glagolitske; to je: stare slovenske. Te imajo podobo s grekiskimi. Tukaj v Lublani se najde več sort bukev tiga bukviškiga jezika, so namreč mašne bukve, sveto Pismo, brevirji, besediša, pesme, druge pisanja inu grammatike, to je: jezikov navuk, od kateriga bomo drugikrat več govorili, naše krajnsko pomanjkanje bogatili, inu po bukviškim popravili, kar smo se od stare korenine na stran zašli.

Popred moremo govoriti od navad inu lastnost nekidanij Slovincov, de bomo počasi perpravleni zastopit, kar se bode od njih jezika reklo.

Prokopi piše, de Slovenci so bili sploh veliki, močni, inu rudečkastih las.

Do sedaj se je še dosti vunajnih rodov permešalo inu kri se je presortala; zatoraj se najdejo med nami ljudje majhne postave inu černih las.

Krajnci so še zdaj veči del visoke postave, terdni, rujavi, inu rumene lase imajo. Na ravnim je dosti černih, po hribih so bolj rujavci, inu pruti Laškim se rumena brada inu rumeni lasje bol v černe zgublajo, zakaj na Laškim černa dlaka kraluje.

Slovenec se tudi na višnjevih inu plavih očeh pozna; Lahi pa černe oči imajo.

Škoda je, de Krajnci skloniv ne hodio, ker so vunder lepe, iztegnene postave. Gerdo je vidit, de se čeden, lepo izrašen človek dve gube derži, gerbo nosi, glavo med pleča stiska inu berglasti hodi kakor lena kreta.

Hrvatje se še dandanašnji lepo po konci nosijo inu kažejo, de so junaki čiste ravne rodovine.

Naše krajnsko ženstvo se veliko lepši nosi kakor moštvo; tako, de se smejo moški sramovat, katere dostikrat vidimo, de hodijo kakor gebe, katerim se nič ne perleže.

Vunajno fletno deržanje je znamenje notrajniga ravniga duha; lenarti hodijo kakor pokleke.

Sedaj bomo govorili od lastnost, katere so Slovenci znotraj v duhu imeli. Od nekidaj so čutili svojo moč, inu so se sovražnikom serčno branili. Večkrat so bili premagani, al nikol niso zgubili prave lubezni pruti svoji domovini. Še današnji dan svojo lastno deželo silno lubijo, inu so perpravleni, se za njo potegniti, ako bi jo sovražnik požreti žugal.

Noben Slovenec ne zapusti rad tih svojih, rajši je domá; težko ga je spraviti, de bi šel na ptuje prebivat; slovenska lubezen pruti domu je dostikrat prevelika, de neradi gredejo v šold, ne kakor Nemci, kateri na leta v soldate hodijo pod ptuje krale. Krajnec pa ne gre drugam pod orožje, kakor le za domače dežele.

De so Krajnci serčni v boju bili, inu de so še sedaj, ni treba dvojiti, ker se ve, kako serčno so nekidaj se čez Turka bojevali. Ob sedajnim časi pa oficirji Krajnce hvalijo, de so narboljši soldatje, kader se enkrat pervadijo.

Po Kristusovim rojstvu v leti 595 je en kan Avarov, nekiga sovražniga ludstva, Slovence premagal, inu je slovenskimu knezu Lavrita zapovedoval, da se mu ima podvreči; al ta je unimu odgovoril rekoč: „kateri človek pod milim Bogam je v stani nas premagat? Mi smo vajeni ptuje dežele pod se spraviti, ne pa naše lastne zgublovat. Premagovali bomo, dokler bode kej vojske inu kej meča na sveti.“

Slovenci niso med kerpčnostjo inu med grozovitnostjo zadosti razločka delali. Katere so premagali, so jih tudi nevsmileno deržali. Na kol so natikovali sovražnike, osereče iz trebuha ulekli, počasi morili, iz glavne čepine kozaree